

พุทธเกษตรกรรม : นวัตกรรมเพื่อความอยู่รอดของสังคมเกษตรกรรม

BUDDHIST FARMERS : INNOVATION FOR THE SURVIVAL OF AGRICULTURAL SOCIETIES

ดร.ศักดิ์พงศ์ หอมหวล

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทนำ

สังคมเกษตรกรรม นับเป็นนาฏกรรมที่นำมาใช้อธิบายภาพใหญ่ของสังคมไทยด้วย พยายามบอกความจริงในชีวิตคนไทยส่วนใหญ่ดำรงชีพผ่านการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ในที่นี้คงไม่มุ่งพรรณนาว่าความเป็นเกษตรกรรมมีวิวัฒนาการถ่ายทอด สืบทอดกันมาอย่างไรแต่ เน้นย้ำถึงภาวะที่ดำรงอยู่ของเกษตรกรไทยในปัจจุบันรวมทั้งให้ข้อเสนอแนะเพื่อแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันเชิงสร้างสรรค์ เริ่มที่ทำความเข้าใจร่วมกันในนิยามของคำว่า สังคม โดยรวมมักได้ ยินว่าทำอะไรใครคนจะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข (ศุภชัย เจียรวนนท์, 2559) จึงสรุป ความได้ว่าสังคมคือระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เมื่อจะพัฒนาสังคมจึงต้องสร้างสรรค์ ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน ปัญหาสังคมคือปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ดังนั้นสังคมเกษตรกรรมจึงมุ่งประเด็นอธิบายว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนผ่านการ เพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์

ความจริงประการสำคัญของทุกชีวิตคือไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวหากแต่มีความ เกี่ยวโยงสัมพันธ์กับสิ่งอื่นมากมายซึ่งเป็นไปเพื่อสร้างวิถีให้ชีวิตอยู่ได้ อยู่รอดและอยู่ดี ผู้คนรู้จัก ธรรมชาติอันมีรากฐานมาจากไฟ น้ำ ลม ดินเพื่อการได้มาซึ่งเสื้อผ้า อาหาร บ้าน การรักษาโรค แรกเริ่มจากเก็บของป่า ลำสัตว์ปรับเปลี่ยนมาเป็นเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ผู้คนรู้จักแม่น้ำ นำไปสู่การรู้จักปลา ผู้คนรู้จักป่านำไปสู่การรู้จักผัก รู้จักยา ผู้คนรู้จักสัตว์นำไปสู่การรู้จักเสื้อผ้า รวมถึงอื่นๆอีกมากมายในท่วงทำนองเดียวกัน ภาพการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคนผ่านการ รู้จักธรรมชาติปรากฏเป็นตำนาน เอกสารทางวิชาการ เรื่องเล่าสืบกันมายาวนานในทุกเผ่าพันธุ์ ทั่วโลกเมื่อผู้คนมีจำนวนมากขึ้นความต้องการใช้เสื้อผ้า อาหาร บ้านและการรักษาโรคก็ทวี จำนวนมากขึ้นเช่นกัน ดังนั้น การปรับกระบวนการจากเก็บของป่าล่าสัตว์มาเป็นการเพาะปลูกและ

เลี้ยงสัตว์จึงถือเป็นประติสัมพันธ์ที่ผู้คนตั้งใจให้เกิดขึ้นโดยมีการลองผิดลองถูก มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มีการลอกเลียนแบบ ก่อเกิดความผูกพันเอื้ออาทรต่อกันยึดมั่นในความดีงามสืบกันมาและนำมาเป็นวาทกรรมอธิบายสังคมไทยโดยภาพใหญ่ว่าเป็นสังคมเกษตรกรรม

การเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ถือเป็นความทุ่มเทพลังชีวิตเพื่อสร้างสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต ชีวิตที่ไม่โดดเดี่ยวโดยเฉพาะผู้คนได้เกาะกลุ่มสานสัมพันธ์กันบนฐานการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติร่วมกันหลักใหญ่แล้วมักสื่อแสดงถึงดิน น้ำ ป่า อันเป็นรากเหง้าแห่งเสื้อผ้า อาหาร บ้าน การรักษาโรค เมื่อมีการใช้ย่อมมีการหา เมื่อมีการหಾಯ่อมพบและพอ หากคิดพิจารณาแบบละเอียดจะเห็นความงดงามของความสัมพันธ์ที่ตระหว่างคนกับคนผ่านการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ เราจะเห็นความเอื้ออาทรต่อกัน เห็นความแบ่งปัน สำคัญที่สุดคือเห็นความพอดี พองามในสังคมเกษตรกรรม หากแต่ปัจจุบันอานุภาพของความเจริญ ความทันสมัยได้เซาะกร่อนสังคมเกษตรกรรมนำไปสู่ภาพแห่งการดิ้นรน เร่งรีบ ตีบตันใจมากขึ้นทุกขณะพร้อมกันนี้ สิ่งที่เกิดประกอบกันคือภาพการแก่งแย่ง การหลงผิด การขัดแย้งจากสาเหตุสำคัญคือการหาสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตไม่พบและไม่พอ

การหาสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตไม่พออธิบายความได้ว่าโบราณดั้งเดิมบอกเล่าลูกหลานให้หาทรัพย์ในดินให้หาสินในน้ำ เป็นการหาอยู่หากิน เมื่อพบแล้วให้พอ เกษตรกรรมยุคปัจจุบันแอบอิงธรรมชาติลดลงการหาทรัพย์ในดินหาสินในน้ำก็พบน้อยธุรกลามปามไปถึงหาไม่พบ เมื่อไม่พบสิ่งที่ตามมาทันทีคือความไม่พอซึ่งกลายเป็นโจทย์ใหญ่ในสังคมเกษตรกรรม ไม่พบไม่พอจึงเป็นคำถามใหญ่และต้องร่วมกันหาคำตอบ หากเริ่มคำถามว่าทำไมเกษตรกรต้องใช้ปุ๋ยเคมี ทำไมเกษตรกรต้องใช้สารเคมีปราบศัตรูพืช อาจจะมีหลากหลายคำตอบแต่สามารถหลอมลงเป็นคำเดียวกันได้ว่าต้องใช้สิ่งเหล่านั้นเพราะต้องหาสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตให้พบให้พอ ทั้งนี้ทุกชีวิตต้องมี ต้องใช้เสื้อผ้า อาหาร บ้าน การรักษาโรค สังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมมีการผินผ่องกำลังผู้คนลงแรงร่วมใจจากระดับครัวเรือนที่เป็นวิถีเฉพาะตนผสมผสานกับลงแรงร่วมใจในระดับชุมชนอันเป็นวิถีเพื่อส่วนรวม สังคมเกษตรกรรมยุคที่เราเรียกว่าเจริญหรือทันสมัยหรืออะไรก็ได้ในท่วงทำนองเดียวกัน ได้แปรเปลี่ยนเป็นเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวและเกษตรกรผู้โดดเดี่ยว เกษตรกรรมจึงมุ่งผลิตเพื่อเงินแล้วใช้เงินไปหาสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตให้พบให้พอ เกษตรกรผู้โดดเดี่ยวจึงทำการเพาะปลูกพืช ทำการเลี้ยงสัตว์โดยไม่ได้ผินกำลังหรือลงแรงร่วมใจกัน

อย่างแท้จริงทั้งระดับครัวเรือนและชุมชน สิ่งเหล่านี้ตัวเหตุสำคัญคือการหลงผิดหรือสำคัญผิด คิดเอาเงินเป็นตัวตั้ง หลงผิดจนหลงลืมว่าเกษตรกรรมนั้นแนบแน่นอย่างยิ่งกับธรรมชาติ เกษตรกรผู้โดดเดี่ยวยิ่งดั้นรนยิ่งขัดสาย ยิ่งขัดสายยิ่งคลำหาเป้าหมายไม่พบ นับเป็นโจทย์ใหญ่ ในสังคมเกษตรกรรมเช่นปัจจุบัน

โจทย์ใหญ่ของสังคมเกษตรกรรมยุคปัจจุบัน คือ การหลงผิดของเกษตรกรผู้โดดเดี่ยวที่เกาะเกี่ยวเอาเงินเป็นตัวตั้งด้วยวาดหวังว่าจะได้พบสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตอย่างเพียงพอ วาดหวังว่าเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ทุ่มเงินทุนลงไปจะสร้างเงินให้งอกเพิ่มขึ้น เงินที่งอกเพิ่มขึ้นจะเสกบันดาลทุกสิ่งที่อยากได้อะไรก็มี แต่ผลที่เกิดขึ้นโดยรวมแล้วทำไมจึงสวนทางกับสิ่งที่วาดหวัง ข้าวไร่กลับกลายเป็นสิ่งที่ทีมตนเอง ครัวเรือน ชุมชนและประเทศชาติ จากคำว่า เงิน ที่ทุกคนอยากได้อะไรก็มี กลายเป็นคำว่า หนี้ ที่ทุกคนไม่อยากจะไม่มีอยากมี สรุปความว่าโจทย์ใหญ่ที่เราต้องเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้เกษตรกรอยู่ได้ อยู่รอด อยู่ดี ประกอบด้วย

1. ภาวะหนี้ เกษตรกรรมถือเป็นงานภาคครัวเรือน ภาระ พละกำลังมาจากทุกคน กรณีนี้ไม่มีช่องทางอื่นนอกจากรับผิดชอบและหยุดสร้างหนี้ก้อนใหม่ประกอบกับลดภาระที่ต้องใช้จ่ายเงิน โจทย์สำคัญคือการหยุดสร้างหนี้ในครัวเรือนเกษตรกรจะมีแนวทางอย่างไร

2. ภาวะหลงผิด สังคมเกษตรกรรมมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีการลอกเลียนแบบ มีการส่งต่อ ซึ่งนับว่าเป็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนในคราวเดียวกัน ความไม่พบความไม่พอดังที่กล่าวข้างต้นชักนำให้หลงผิด การเอาเงินเป็นตัวตั้งสร้างความร้อนรุ่มขัดสาย โจทย์สำคัญคือการหยุดภาวะหลงผิดต้องสร้างภาวะจิตใหม่ ดังนั้นภาวะจิตใหม่ในสังคมเกษตรกรรมคืออะไร กระบวนการเรียนรู้ใดจะนำไปสู่สิ่งนั้น

3. การนำเข้าสู่วิธีคิดใหม่ สังคมเกษตรกรรมปักตรึงอยู่กับความสัมพันธ์ของคนกับคนบนฐานการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ การถอดถอนผู้คนออกจากเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวและออกจากความเป็นเกษตรกรผู้โดดเดี่ยวต้องใช้วิธีคิดใหม่ภายใต้ภาวะจิตใหม่ที่พร้อมมูล โจทย์สำคัญคือการนำเกษตรกรเข้าสู่วิธีคิดใหม่จะต้องใช้กระบวนการเรียนรู้รูปแบบใด

ดังนั้น โจทย์ใหญ่ที่เป็นประเด็นให้เราเริ่มขบคิดประกอบด้วยการนำเกษตรกรเข้าสู่วิธีคิดใหม่จะต้องใช้กระบวนการเรียนรู้รูปแบบใด ภาวะจิตใหม่ในสังคมเกษตรกรรมคืออะไร การหยุดสร้างหนี้ในครัวเรือนเกษตรกรจะมีแนวทางอย่างไร ก่อนอื่นต้องยอมรับความจริงว่า

การดำรงชีพของผู้คนมีทั้งความเหมือนและความแตกต่าง ทุกคนมีขีดจำกัดในการใช้ชีวิตหรือมีการกำหนดระดับต่ำสุด ระดับสูงสุดในการใช้ปัจจัยหลักและปัจจัยอื่นๆในการดำรงชีพ ก่อเป็นคำติดปากว่า ตั้งใจแล้วว่า.. คิดไว้แล้วว่า... ต้องไม่น้อยกว่า...ต้องไม่เกิน...พอใจ... ซึ่งคำติดปากเหล่านี้จะมีการเปลี่ยนแปลงระดับต่ำสุด ระดับสูงสุด เป็นระยะเรารียกติดปากกันว่า เปลี่ยนใจแล้ว... ในที่นี้เรียกว่าการสร้างขีดจำกัดใหม่ โดยนัยแล้วจะมีทั้งประโยชน์และโทษ ประเด็นเปลี่ยนใจหรือสร้างขีดจำกัดใหม่อาจจะนำไปสู่ภาวะหลงผิดซึ่งกลายโทษอย่างใหญ่หลวงในสังคมเกษตรกรรมดังนั้นเราต้องร่วมกันตระหนักว่าสำคัญที่สุดคือความจริงข้อที่ว่าหนึ่งชีวิตนั้นมีจิตหนึ่งดวงเป็นตัวกำกับ ก่อเป็นคำคุ้นหูแต่ไม่ค่อยนำมาขบคิดกันอย่างจริงจังนั่นคือวลีที่ว่า จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว ซึ่งโดยรากฐานของสังคมไทยที่ผู้คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่าไม่เคยได้ยินวลีนี้ สิ่งนี้ถือเป็นจุดแข็งในสังคมเกษตรกรรม เราต้องขบคิดเราต้องกล้าเผชิญความจริง เราต้องกล้าที่จะเริ่มต้น พุทธ โดยนิยามแล้วสื่อถึงความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เกษตรกรโดยนิยามแล้วสื่อถึงการเป็นผู้เพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ด้วยพลังกาย พลังใจของตน เมื่อรวมความเป็น พุทธเกษตรกร จึงเป็นการหลอมรวมที่ลงตัวและมีพลัง

(พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อโนมปญโญ / กองสินธุ) และคณะ, 2557)

พุทธเกษตรกร จึงเป็นผู้คน กลุ่มผู้คนที่ตื่นรู้สร้างภาวะจิตใหม่ให้พร้อมถอดถอนตนเองรวมถึงผู้เกี่ยวข้องออกจากความเป็นเกษตรกรผู้โดดเดี่ยว ถอดถอนตนออกจากวิถีเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวโดยหันมาร่วมกันเรียนรู้สร้างวิถีคิดใหม่ด้วยกระบวนการเรียนรู้ใหม่ที่เหมาะสมสอดคล้องกับการดำรงอยู่แห่งตน สิ่งสำคัญคือเกษตรกรรมมีฐานที่มั่นอยู่ที่ภาคครัวเรือน จึงมีข้อเสนอต่อพุทธเกษตรกร ดังนี้

1. จุดเริ่มต้นอยู่ที่ครัวเรือนไม่ใช่ชุมชน ต้องเริ่มที่สร้างภาวะจิตใหม่ให้ผู้นำภาคครัวเรือนแล้วนำไปสร้างต่อที่ครัวเรือน ทุกคนในครัวเรือนต้องมีภาวะจิตใหม่ในแนวทางเดียวกันเพราะเกษตรกรรมเป็นภาระและใช้พลังกำลังจากทุกคนในครัวเรือน เมื่อครัวเรือนเข้มแข็งชุมชนจะเข้มแข็งตามมา

2. ภาวะจิตใหม่ที่ต้องมีในพุทธเกษตรกรคือลด ละ เลิก การกระทำใดที่ชักนำให้เดินเข้าไปหาความโลภ ความโกรธ ความหลง กรณีนี้ประหนึ่งพูดง่ายแต่ทำยาก ความจริงของจิต คือ เมื่อมีภาวะที่เหมาะสมจะสยบยอมให้ขัดเกลา พุทธเกษตรกรต้องไม่เผลอเมื่อยต่อสิ่งที่ผิดปกติเพราะจะนำเราเข้าสู่ภาวะที่สายเกินแก้

3. ความเป็นเกษตรกรผู้โดดเดี่ยวภายใต้วิถีเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ถือเอาเงินเป็นตัวตั้ง นับเป็นสิ่งผิดปกติ ที่พุทธเกษตรกรต้องไม่เฉยเมยต่อมันอีกต่อไป ต้องนำมาขบคิด นำมาเป็นบทเรียนราคาแพงเพื่อถอดถอนตนเองให้หลุดพ้นกลับไปสู่ความงดงามของเกษตรกรที่มีความรัก ความเอื้ออาทรต่อผู้คนและทุกสรรพสิ่ง เกษตรกรไม่ใช่ผู้โดดเดี่ยว เกษตรกรรมต้องหลอมรวมทุกสรรพสิ่งให้เกิดประโยชน์ต่อตนและต่อส่วนรวม

4. สาระสำคัญของพุทธศาสนา จัดว่าเป็นชุดความรู้ที่จะก่อเกิดปัญญาให้ผู้คนได้อย่างดี ทั้งนี้สาระสำคัญของทุกศาสนาก็มีคุณค่าต่อทุกชีวิตเช่นกัน การขัดเกลาจิตให้เข้าสู่ภาวะจิตใหม่ต้องใช้หลักการทางศาสนาเป็นผู้นำ เมื่อสร้างภาวะจิตใหม่ได้จะนำไปสู่การสร้างชีวิตจำกัดใหม่ที่มีผลดีงามต่อชีวิตหรือเรียกว่าเปลี่ยนใจแล้ว ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมมาประกอบกัน

5. เป้าหมายหลักของพุทธเกษตรกรคือการอยู่ได้ อยู่รอด อยู่ดี ที่เริ่มจากตนเอง เชื่อมโยงไปถึงทุกคนในครัวเรือนประกอบกับเอื้ออาทรต่อทุกคนในชุมชนตามลำดับ

สรุป

สังคมเกษตรกรรมที่กำลังถูกเขย่ากร่อนด้วยอำนาจของความเจริญ ความทันสมัย ให้ถือเป็นสิ่งผิดปกติแต่ไม่ใช่สิ่งเลวร้าย ความพยายามที่เกษตรกรมีอยู่ในตนจะนำพาให้สังคมเกษตรกรรมโดยรวมกลับไปสู่ความงดงามตามที่ควรจะเป็น เราต้องยอมรับความจริงทุกสรรพสิ่งมีการเกิดขึ้น มีการดำรงอยู่ มีการดับหมดสลายไป หากแต่เราต้องเชื่อมต่อทุกอย่างให้ติดอย่าให้ถูกถูกตัดตอน ความงดงามของสังคมเกษตรกรรมต้องดำรงอยู่ การหลงผิดไปชั่วขณะถือเป็นบทเรียนราคาแพง พุทธเกษตรกรจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ใหม่หรือนวัตกรรมเพื่อความอยู่รอดของสังคมเกษตรกรรมในปัจจุบันที่มีพลังส่งให้เดินต่อไปได้ อย่างงดงามในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อโนมปัญโญ / กองสินธุ) และคณะ. (2557). การเกษตรแนวพุทธ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน. *วารสารชอพะยอม*, 25(1), 53-64.

ศุภชัย เจียรวนนท์. (2559). *การเกษตร 4.0 ในยุค ดิจิทัลต้องก้าวไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว
เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของโลก*. เรียกใช้เมื่อ 15 มกราคม 2559 จาก
https://www.salika.co/2016/01/15/cp_difital_agriculture-2016/